

Maciej Grochowski

Instytut Języka Polskiego PAN

Składnia

1. Składnia jako główny komponent gramatyki semantycznej

Składnia jest podstawową i nadrzędną częścią gramatyki semantycznej, na składni opiera się morfologia i fonologia. Pod wpływem nowożytnej semantyki logicznej (Frege 1977) i brytyjskiej filozofii analitycznej (Reichenbach 1967) Stanisław Karolak (1972: 31–32) zmienił znaną z językoznawstwa tradycyjnego hierarchię działów gramatyki, przypisując składni pozycję dominującą. Integralną częścią gramatyki semantycznej jest słownik.

Składnia ustala reguły tworzenia jednostek złożonych z jednostek prostych, opisuje właściwości jednostek złożonych oraz reguły ich uporządkowania linearnego i funkcjonowania w aktach komunikacji (Karolak 1984: 11, 2002: 77). Tworzenie jednostek złożonych odbywa się na dwóch poziomach, pojęć i znaków (czyli form). W ten sposób powstają struktury pojęciowe (sądy/propozycje) i struktury znakowe (wyrażenia zdaniowe/frazy) (Karolak 1984: 14, 2002: 149). Te ostatnie, wzajemnie powiązane funkcjonalnie, są względem siebie w określony sposób usytuowane. Tworzą swój porządek linearny. Akceptuje się więc koncepcję trójpoziomowości składni, wysuniętą przez Karolaka (1972: 31–32, 1984: 14–19, 2002: 77–97).

Trójpoziomowość polega na tym, że wyróżnia się trzy warstwy opisu: 1. nadrzędną, uniwersalną składnię semantyczną, nazywaną też składnią pojęć/sensów, określającą reguły tworzenia pojęć złożonych z pojęć prostych; 2. idiomatyczną składnię funkcjonalną (formalną, strukturalną), ustalającą reguły łączenia form wyrażen w związki składniowe; oraz 3. idiomatyczną składnię linearną (składnię szyku), która określa reguły wzajemnego usytuowania wyrażen powiązanych funkcjonalnie. Warstwy te tworzą zhierarchizowany układ: składnia semantyczna dominuje nad funkcjonalną, a funkcjonalna nad linearną.

Zależności składniowe obejmują związki konotacyjne i akomodacyjne. Pierwsze to związki między semantemami (inaczej między morfemami o funkcji ekstratekstualnej), stanowią one odzwierciedlenie implikacji pojęć, drugie to związki między wskaźnikami syntaktycznymi (inaczej między morfemami o funkcji intratekstualnej).

Karolak (1984: 14–18) uważał, że o akceptowalności konstrukcji z punktu widzenia każdego z trzech poziomów składni decydują osobne reguły, niezależne od pozostałych. Zdania

niepoprawne semantycznie mogą być gramatycznie akceptowalne (np. **Chęć pije odwagę.* vs. *Kot pije mleko.*), zdania niepoprawne gramatycznie mogą być semantycznie akceptowalne (np. **To jechać jest za szybkie.* vs. *Ta jazda jest za szybka.*), z kolei zdania niepoprawnie uporządkowane pod względem linearnym mogą być akceptowalne zarówno gramatycznie, jak i semantycznie (np. **Maria na patrzy mnie.* vs. *Maria patrzy na mnie.*). Możliwe jest wykrycie dewiacji w wyniku odwołania się tylko do jednego poziomu składni, nie jest to jednak wystarczający warunek niezależności tych poziomów. Opis związków linearnych wymaga bowiem operowania terminami z zakresu składni funkcjonalnej, m.in. nazwami części mowy oraz nazwami kategorii gramatycznych i ich wartości. Z kolei styczność linearna składników wypowiedzeń nie jest przypadkowa, ma z reguły motywację treściową. Teza o niezależności trzech poziomów składni jest więc za mocna.

Istnienie składni jest konsekwencją otwartości (niezupełności) pojęć. Pojęcia zdolne do kookurencji z innymi pojęciami to pojęcia zgodne. Szczególnym wypadkiem kookurencji jest implikacja. Np. pojęcie matki implikuje pojęcie istoty, która jest jej dzieckiem, a pojęcie picia – pojęcie istoty żywej, która tę czynność wykonuje, oraz pojęcie substancji, która jest obiektem tej czynności. Pojęcia wykluczające kookurencję to pojęcia niezgodne. Por. znane zdania Bertranda Russella **Poczwórność pije zwłokę.* czy Edmunda Husserla **Liczba algebraiczna N jest zielona.*

Gramatyka o podstawach semantycznych przyjmuje istnienie pojęć prostych i złożonych. Liczba pojęć prostych (niedefiniowalnych) jest ograniczona, dochodzi się do nich metodą redukcjonistyczną, w wyniku dekompozycji treści pojęć złożonych. Karolak (2001), świadom trudności z niearbitralnym ustalaniem zbioru pojęć elementarnych (semantycznie prostych; por. Wierzbicka 1969, 1972, 2006), zaproponował kilkanaście pojęć prostych (m.in. *chcieć, czuć, działać się, robić coś, stać się, spowodować*), które są komponentami znacznej liczby pojęć złożonych i powtarzają się w ich definicjach (zob. też Bogacki, Karolak (1992)).

Przyjmujemy za Karolakiem (1984: 14, 21–23) odrębne konwencje terminologiczne dla opisu obiektów składni semantycznej i składni strukturalnej. Do relewantnych opozycji odzwierciedlających te dwa poziomy należą m.in. pary terminów: *zdanie – wyrażenie zdaniowe, argument – wyrażenie argumentowe, predykat – wyrażenie predykatywne.*

Centralną częścią składni semantycznej jest składnia struktur predykatowo-argumentowych, podstawowych i derywowanych (pochodnych) (por. Karolak 1984: 22, 40, 79).

Przedmiotem opisu składni semantycznej są modele zdań, przede wszystkim elementarnych, tj. zdań minimalnych zawierających składniki semantycznie nie pochodne (Karolak 1984: 13). Zdanie minimalne (Bellert, Saloni 1972) jest jednostką informacyjnie samodzielną (bez kontekstu), zawiera oprócz składnika konstytutywnego jedynie komponenty przez ten składnik wymagane. Karolak (1984: 13) przyjmował, że zdania nieelementarne można wprowadzać z elementarnych za pomocą reguł transformacyjnych.

Zdanie elementarne denotuje sytuację (stan rzeczy), tworzą ją przedmioty, ich cechy i relacje między nimi (Karolak 1984: 20). Składnikiem konstytutywnym zdania elementarnego jest podstawowa struktura predykatowo-argumentowa (Karolak 1984: 22), zawiera ono ponadto składnik modalny (wyrażający postawę mówiącego względem prawdziwości / fałszywości treści PSPA) oraz składniki temporalny i lokatywny (sytuujące treść predykatowo-argumentową w czasie i przestrzeni) (por. Karolak 1984: 27). „Składnia wyrażeń

predykatywnych” nie obejmuje charakterystyki modalności ani temporalności, w „Podstawowych strukturach składniowych języka polskiego” natomiast oba te komponenty omówione są lapidarnie, opis składnika modalnego ogranicza się do modalności epistemicznej (Karolak 2002: 204–229).

Komponentami podstawowej struktury predykatowo-argumentowej są argumenty (treści referencyjne wyrażań, pozwalające na wskazywanie przedmiotów) i predykaty (znaczenia wyrażań, charakteryzujące wskazane przedmioty). Na płaszczyźnie strukturalnej odpowiadają im wyrażenia argumentowe (pełniące funkcję referencyjną) i wyrażenia predykatywne (pełniące funkcję askryptywną). Kryterium najbardziej ogólnego podziału predykatów stanowi liczba implikowanych argumentów (Gołąb 1967; Karolak 1974; Bogusławski 1974); por. przykłady wyrażań zdaniowych z predykatami jedno-, dwu-, trój- i czteroargumentowymi *Piotr się śmieje.*, *Piotr ożenił się z Anną.*, *Janek przedstawił mnie Barbarze.*, *Kazik wymienił z Jankiem scyzoryk na znaczki.* (Karolak 1984: 22).

Głównym kryterium opisu podstawowych struktur predykatowo-argumentowych (PSPA) są prymarne cechy selekcyjne predykatów (Karolak 1984: 53, 66), mianowicie „liczba otwieranych przez nie pozycji dla argumentów oraz semantyczne właściwości argumentów zajmujących te pozycje”. Jedyna adekwatna procedura ustalania liczby implikowanych argumentów powinna polegać, zdaniem uczonego, na pełnej „dekompozycji sensu reprezentowanego przez dane wyrażenie predykatywne na składniki elementarne (dalej nierozkładalne), czyli na semy” (Karolak 1984: 54). Relewantna dla dalszej hierarchizacji predykatów jest opozycja argumentów przedmiotowych i nieprzedmiotowych. Pierwsze wskazują na obiekty i istoty żywe, drugie są charakteryzowane przez negację pierwszych, stanowią de facto struktury predykatowo-argumentowe wypełniające pozycje argumentów (Karolak 1984: 69). Predykaty implikujące wyłącznie argumenty przedmiotowe są nazywane predykatami pierwszego rzędu (por. np. *Barski administrował majątkiem ojca.*), a predykaty implikujące przynajmniej jeden argument nieprzedmiotowy predykatami wyższego rzędu (por. np. *Sąsiadka oczerniała Krystynę przed innymi lokatorami, że nie pozwala swemu mężowi spotykać się z kolegami.*).

Argumentami nieprzedmiotowymi mogą być struktury predykatowo-argumentowe zarówno z predykatami pierwszego, jak i wyższego rzędu (Karolak 1984: 69). Np. w wyrażeniu zdaniowym *Nie wiedziałem, że Piotr się nie zgadza, żeby Maria sama pojechała do Warszawy.* argument nieprzedmiotowy predykatu *wiedzieć* jest reprezentowany przez strukturę predykatowo-argumentową (SPA) z predykatem wyższego rzędu *zgadzać się*. Wykładniki SPA, występujące w pozycji argumentu nieprzedmiotowego, mogą odznaczać się różnym stopniem kondensacji; por. np. wyrażenie zdaniowe *Nie wiedziałem, że Piotr nie zgadza się na Warszawę.* z podanym wyżej. Sposób opisu SPA, polegający na odwoływaniu się do pojęcia kondensacji, jest dyskusyjny.

Istotną rolę w składni języka polskiego odgrywa nie tylko teoria i metodologia opisu, ale także reprezentacja wyodrębnionych struktur predykatowo-argumentowych. Należy ona do drugiego poziomu, czyli do składni strukturalnej. Wykładniki predykatów i argumentów jako komponenty wyrażenia zdaniowego zajmują w nim określone pozycje, składnika konstytutywnego bądź jego uzupełnień. Por. różne reprezentacje dwóch predykatów (Karolak 1984: 90, 96): *Piotr jest niecierpliwy.*, *Piotr się niecierpliwi,* *że Maria się spóźnia.*, *Piotr jest*

podejrzliwy wobec mnie., Piotr podejrzewa mnie o różne dziwne rzeczy. Wykładniki predykatów i argumentów są zespolone za pomocą wskaźników syntaktycznych, podlegają zatem jednolub dwustronnej akomodacji (Karolak 1984: 105). Funkcję wskaźników pełnią m.in. spójniki (np. *że, czy* w: *Wiem, że jesteś zajęty., Wątpię, czy dotrzymasz słowa.*) oraz wyrażenia nieciągłe, złożone z przyimka i końcówki przypadku (np. *na... -ę* w: *Czekam na kolegę.*) bądź ze spójnika i morfemu czasownikowego (np. *żeby... -ł* w: *Chcę, żeby wrócił.*) (Karolak 1984: 101–102).

Do zadań składni strukturalnej należy ponadto opis cech selekcyjnych wyrażen predykatywnych (Karolak 1984: 107), w którego zakres wchodzi informacja o liczbie uzupełnień wymaganych i dopuszczalnych, charakterystyka ich przynależności kategorialnej oraz typów i postaci wskaźników syntaktycznych, za pomocą których uzupełnienia te są przyłączane. Karolak przyjmuje, że liczba uzupełnień dopuszczanych przez poszczególne wyrażenia predykatywne nie może być większa od liczby argumentów implikowanych przez odpowiednie predykaty. Odstępstwem od tej zasady są wypadki rozszczepienia argumentu na wykładniki zajmujące więcej niż jedną pozycję syntaktyczną; por. np. *Uważam, że Piotr jest bardzo zdolny.* vs. *Uważam Piotra za bardzo zdolnego., Ojciec myje dziecko.* vs. *Ojciec myje głowę dziecku., Piotr całuje Marię.* vs. *Piotr całuje Marię w policzek.* Por. analizę semantyczną tego typu wyrażen zdaniowych w pracy Anny Wierzbickiej (1969: 74–82).

Jednym z istotnych problemów składni strukturalnej, rozważanych przez Karolaka (1984: 107–115) na końcu części ogólnej „Składni wyrażen predykatywnych”, jest zagadnienie obligatoryjności/fakultatywności uzupełnień. Autor proponował kilka kryteriów ich usuwalności. Wyniki pozytywne, pozwalające na redukcję uzupełnienia (w danym kontekście diagnostycznym), przemawiają za jego fakultatywnością. Np. jeżeli czasownik *krytykować* zajmuje w wyrażeniu zdaniowym pozycję członu konstytutywnego, to uzupełnienie biernikowe tego czasownika jest obligatoryjne (nieusuwalne), por. **Piotr krytykuje.,* jeżeli natomiast sam zajmuje pozycję uzupełnienia przy innym wyrażeniu predykatywnym, to uzupełnienie biernikowe staje się fakultatywne, np. *Piotr potrafi tylko krytykować.* Analogiczne cechy ma uzupełnienie biernikowe czasownika *opowiadać*: z wyrażenia zdaniowego bezkontekstowego, w którym wyrażenie predykatywne ma znaczenie aktualne, uzupełnienia biernikowego usunąć się nie da, w wyrażeniu zdaniowym mającym znaczenie nieaktualne (potencjalne) uzupełnienie jest fakultatywne; por. **Janek opowiada.* vs. *Janek doskonale opowiada.* (Karolak 1984: 109). Analizy Karolaka ilustrujące możliwość redukcji uzupełnień pokazują, że problemu tego nie da się rozwiązać na drugim poziomie opisu składniowego. Zawsze bowiem można znaleźć kontekst, z którego danego uzupełnienia nie da się usunąć. Pojęcie obligatoryjności komponentu jest innym wysłowieniem sądu o jego implikacji, należy więc do pierwszego, najwyższego poziomu składni.

Korelacje między składnią pojęć a składnią wyrażen stanowią w koncepcji Karolaka uporządkowaną, spójną całość. Składni linearnej natomiast poświęcił uczony niewiele miejsca, zarówno w „Składni wyrażen predykatywnych” (Karolak 1984), jak i w „Podstawowych strukturach składniowych języka polskiego” (Karolak 2002). Nawet jedna z najbardziej ogólnych tez z zakresu składni szyku współczesnej polszczyzny, mianowicie że reguły linearyzacji są oparte na dwóch podstawowych zasadach, strukturalnej i komunikacyjnej (Karolak 2002: 91), nie została również w późniejszej pracy Karolaka rozwinięta, nie ma też w niej

szerszej ani klarownej egzemplifikacji tej tezy. Wyjaśnienie zasady strukturalnej ogranicza się do omówienia silnej tendencji polszczyzny do szyku progresywnego, co autor robi na przykładzie grup nominalnych z podrzędnym rzeczownikiem, typu *prezydent miasta stołecznego* (Karolak 2002: 91–93). Wyjaśnienie zasady komunikacyjnej sprowadza się de facto do charakterystyki struktury tematyczno-rematycznej zdania, która z kolei jest oparta na składni predykatowo-argumentowej. W obu ujęciach koncepcji składni Karolak pojęcie struktury tematyczno-rematycznej rozumie inaczej. Oba rozumienia są dyskusyjne, oddalone od struktury powierzchniowej, a tym samym od składni szyku.

W „Składni wyrażeń predykatywnych” (Karolak 1984: 31) komponenty struktury tematyczno-rematycznej są identyfikowane z jednostkami składni semantycznej – predykatem i argumentem. Autor twierdził, że „w zdaniach elementarnych zawierających jako jeden ze swoich składników predykaty jednoargumentowe [...] istnieje wzajemnie jednoznaczna odpowiedniość między argumentem a tematem oraz między predykatem a rematem, to znaczy argument in praesentia jest tematem, a predykat rematem”. W wypadku predykatów wieloargumentowych przyjmuje istnienie tematów złożonych (z argumentów implikowanych przez predykat), nie bierze natomiast pod uwagę możliwości uznania predykatu za temat ani wielopoziomowości tematów (Karolak 1984: 35). W „Podstawowych strukturach składniowych języka polskiego” autor identyfikuje temat z podmiotem logicznym, a remat z orzeczeniem logicznym; obie te wielkości należą do dwudzielnej struktury pojęciowej sądu (Karolak 2002: 230–243). Strukturę tematyczno-rematyczną ujmuje jako strukturę propozycjonalną wyższego rzędu (której argumentami są: temat – fragment rzeczywistości lub pojęcie oraz remat – cała propozycja), wyraźnie oddzielając poziom tej struktury od poziomu jej wykładników powierzchniowych (Karolak 2002: 237). Tematem może być każdy składnik struktury predykatowo-argumentowej, zarówno pełniący funkcję argumentu, jak i predykatu, jeśli tylko ściśle wyznacza przedmiot myśli (Karolak 2002: 233). Wykładnik tematu nie musi być wyrażony *explicite*, zawsze jednak jest obecny w warstwie treściowej sądu; nie istnieją zdania czysto rematyczne (Karolak 2002: 237). To ujęcie struktury tematyczno-rematycznej jest bez wątpienia bliższe koncepcji Andrzeja Bogusławskiego (1977) niż ujęcie przedstawione w „Składni wyrażeń predykatywnych” (Karolak 1984).

Przyczyny tego, że składnia linearna jest tylko wstępnie i najbardziej lakonicznie opracowaną warstwą w koncepcji składni Karolaka, łatwo jest, zwłaszcza po latach, wskazać. Po pierwsze, rozpowszechniona w składni tradycyjnej teza, że szyk wyrazów w polszczyźnie jest swobodny (skoro język polski jest językiem przypadkowym, a nie pozycyjnym), nie skłaniała do podjęcia gruntownych, szeroko zakrojonych badań dotyczących składni linearnej. Dominowała analiza szyku klityk (por. np. Misz 1981; Rittel 1975) oraz składników grupy nominalnej (por. np. Wierzbicka 1964; Topolińska 1984; Gębka-Wolak 2000; Bogusławski 2001). Po drugie, w polskim językoznawstwie tradycyjnym i strukturalnym badacze koncentrowali uwagę na szyku jako zagadnieniu składni normatywnej i stylistycznej (Kurkowska, Skorupka 1959; Wierzbicka 1963, 1966; Skubalanka 1991), a nie opisowej. Wzrost zainteresowań strukturą linearną wypowiedzenia w polskim językoznawstwie teoretycznym przypada na ostatnie ćwierćwiecze (por. np. Danielewiczowa 1996; Wajszczuk 1997; Moroz 2010; Stępień 2014; Grochowski 2013; Grochowski, Kisiel, Żabowska 2014), a więc na okres

stabilizacji koncepcji składni trójpoziomowej Karolaka. Po trzecie, w składni tradycyjnej i w klasycznej składni strukturalnej ujmowano szyk jako zjawisko izolowane. Nie wiązano go ani z poziomem semantyki leksykalnej, ani z poziomem semantyki zdania. Reprezentanci składni formalnej badali szyk w tekstach języka pisanego (Misz 1966; Śliwiński 1982, 2021; Derwojedowa 2000; Gębka-Wolak 2000). Dopiero współcześnie badanie szyku łączy się ze strukturą prozodyczną wypowiedzi.

Koncepcja składni wyrażen predykatywnych, wypracowana na przykładzie współczesnej polszczyzny i stworzona dla jej opisu (Karolak 1984), stała się podstawą gramatyk (składni) konfrontatywnych języków słowiańskich (por. np. Kiklewicz, Korytkowska 2010; Korytkowska, Małdziewa 2002; Koseska 2006; Koseska-Toszewa, Korytkowska, Roszko 2007).

Integralną częścią składni mającej podstawy semantyczne jest obok składni wyrażen predykatywnych składnia wyrażen polipredykatywnych, opracowana na potrzeby syntetycznego ujęcia gramatyki opisowej języka polskiego (Grochowski 1984). Dotyczy ona – w przeciwieństwie do składni wyrażen predykatywnych – w większym stopniu poziomu struktur znakowych niż pojęciowych. Obejmuje opis relacji między podstawowymi a niepodstawowymi (dodanymi) wyrażeniami predykatywnymi konstytuującymi zdania proste i zdania złożone. Autokrytyczna ocena „Składni wyrażen polipredykatywnych” została przedstawiona w artykułach Macieja Grochowskiego (2010, 2017).

2. Koncepcja pojęć niedefiniowalnych jako relewantna przesłanka gramatyki semantycznej

Andrzej Bogusławski przedstawił oryginalną teorię semantyczną, zakładającą, że w samym języku naturalnym zawiera się narzędzie jego analizy, i postulującą wyjaśnianie znaczeń wyrażen języków naturalnych za pomocą metajęzyka, którego leksykon zbudowany jest z jednostek elementarnych, należących do języka naturalnego. W swojej monografii poświęconej m.in. teorii i metodologii semantyki uczony (Bogusławski 1966: 23–26) stwierdził, że właściwym przedmiotem poszukiwań tej dyscypliny są indefinibilia oraz zależności między nimi i że podstawowy sposób przedstawiania treści myśli polega na definiowaniu. Definicje maksymalnie rozczłonkowane (eksplikacje) powinny składać się wyłącznie z jednostek niedefiniowalnych.

Hipotezy oryginalnej teorii językoznawczej Bogusławskiego nawiązywały z jednej strony do Leibnizańskiego programu poszukiwania „alfabetu myśli ludzkiej” (Wierzbicka 1975), a z drugiej do metodologii glossematyki Louisa Hjelmsleva (1979). Opierały się one na co najmniej trzech relewantnych przesłankach, mianowicie 1. że system semantyczny jest wewnętrznie zhierarchizowanym zbiorem jednostek o różnej złożoności; 2. że możliwa jest analiza redukcyjna jednostek tego systemu, polegająca na stopniowym rozkładzie jednostek złożonych na prostsze; 3. że w wyniku takiej analizy można budować eksplikacje znaczeń jednostek leksykalnych różnych poziomów.

Takie zadania semantyki zostały kilka lat później zaaprobowane i rozwinięte przez Annę Wierzbicką (1969, 1971, 1972) i już na przełomie lat 60. i 70. XX wieku ukształtowała się w Polsce, pod wpływem Bogusławskiego i Wierzbickiej, grupa językoznawców posługujących się metodami semantyki redukcyjnej. Po wyjeździe Wierzbickiej do Canberry (1973)

powstała w Australii, zorganizowana przez nią, szkoła semantyki strukturalnej, a później semantyki interkulturowej. Z kolei Bogusławski kontynuował badania nad pojęciami elementarnymi, tworzącymi uniwersalny system semantyczny języków etnicznych, a wyniki tych badań przedstawił w traktacie interdyscyplinarnym z zakresu tzw. fenomenologii lingwistycznej (Bogusławski 2007). Znaczącym krokiem w badaniach uczonego było zaproponowanie oryginalnej koncepcji jednojęzycznego słownika ogólnego, koncepcji metajęzyka służącego opisowi jednostek leksykalnych oraz typologii definicji słownikowych (Bogusławski 1988). Koncepcję wielopoziomowego podziału definicji przedmiotowych i metajęzykowych przedstawił Maciej Grochowski (1993).

Reprezentacjom semantycznym jednostek języka zaczęto stopniowo nadawać – pod wpływem koncepcji struktury tematyczno-rematycznej Bogusławskiego (1977, 1999) – kształt sekwencji dwuczęściowych, oddzielających charakterystykę tematyczną od charakterystyki rematycznej jednostki (por. m.in. Chojak 2009; Danielewiczowa 2002, 2012, 2021; Dobaczewski 1998, 2002, 2013, 2018; Dobaczewski, Sobotka, Żurowski 2018; Doboszyńska-Markiewicz 2013; Duraj-Nowosielska 2007, 2012, 2021; Grochowski, Kisiel, Żabowska 2014; Heliasz 2012; Kisiel 2012; Nowak 2008, 2013; Rosalska 2022; Stępień 2010, 2014; Wajszczuk 1997; Wołk 2014; Wójcicka 2016; Żurowski 2012).

Wierzbicka od końca lat 60. XX wieku prowadziła badania mające na celu zbudowanie naturalnego metajęzyka semantycznego (NMS). Uczona przyjmowała m.in., że 1. istnieje zbiór jednostek elementarnych (semantycznie prostych, niedefiniowalnych), tworzących słownik języka myśli ludzkiej (*lingua mentalis*); 2. jednostki tego zbioru nie są dane a priori, wymagają odkrycia (metodą prób i błędów) i weryfikacji w wyniku opisu semantycznego jak największej liczby języków świata; 3. leksykalizacja jednostek języka mentalnego we wszystkich językach naturalnych jest argumentem na rzecz prostoty semantycznej tych jednostek; 4. podstawową metodą opisu systemu semantycznego są eksplikacje znaczeń jednostek złożonych; eksplikacja to ciąg zbudowany z jednostek semantycznie prostych za pomocą elementarnych reguł gramatyki, mający znaczenie tożsame ze znaczeniem jednostki złożonej.

Koncepcja NMS-u w czasie badań trwających ponad pół wieku ulegała ewolucji. Liczba postulowanych jednostek elementarnych w latach 1972 (pierwsza opublikowana lista) – 2017 (ostatnia znana mi publikacja listy) wzrosła od 14 do 65 elementów (zob. Wierzbicka 1972, 1989, 2006, 2017). Do zbioru indefinibiliów należą takie np. jednostki, jak: *ja, ty, ktoś, coś; dużo, mało, niektóre, wszystkie; wiedzieć, chcieć, czuć, powiedzieć/mówić, robić, stać się, ruszać się, żyć, umrzeć, kiedy, teraz; gdzie, tutaj, nie, bo, jeżeli, bardzo, więcej*. Spośród najbardziej ogólnych przyczyn (empirycznych) ewolucji metajęzyka należy wymienić rozszerzenie zakresu badań na wielką liczbę języków świata (poza europejskimi na języki Azji, Afryki i Australii), sukcesywne rozszerzanie klas jednostek objętych opisem (analizowano m.in. artefakty, gatunki naturalne, akty mowy, stosunki międzyludzkie, emocje), uznanie językoznawstwa za dyscyplinę humanistyczną, interkulturową, wchodzącą w relacje z takimi dyscyplinami, jak filozofia, psychologia, antropologia i teologia.

Anna Wierzbicka za zbudowanie języka reprezentacji semantycznej (*lingua mentalis*) została uhonorowana w 2010 roku nagrodą Fundacji na rzecz Nauki Polskiej (tzw. polskim Noblem). Jest jedynym polskim językoznawcą wyróżnionym tą nagrodą.

3. Inne podejścia do składni

3.1. Składnia tradycyjna

Rozpowszechniona wśród syntaktyków etykieta *składnia tradycyjna* nie jest terminem naukowym (jako termin jest używana w publikacjach popularnych) (zob. Nowak 2005: 141–142; Polański, Nowak 2001: 37–67), mimo to jej denotacja wymaga charakterystyki ze względu na odbiorców niezajmujących się składnią, a tym bardziej niebadających języków naturalnych. Przedmiotem składni tradycyjnej jest opis budowy wypowiedzi (a tym samym zdań) pojedynczych i złożonych oraz związków między częściami składowymi wypowiedzi pojedynczych i między wypowiedziami składowymi wypowiedzi złożonych, a także opis szyku wyrazów i szyku wypowiedzi. Składnia tradycyjna rozróżnia związki główne i związki poboczne między częściami zdania pojedynczego oraz wypowiedzenia złożone współrzędnie i podrzędnie. Takie rozumienie przedmiotu składni i taki sposób podejścia do niej łączy Antoniego Krasnowolskiego (1909), Stanisława Szobera (1957), Jana Łosia (1923), Zenona Klemensiewicza (1937) i Stanisława Jodłowskiego (1976), mimo znaczących różnic między syntezami poszczególnych uczonych. Np. nauka o znaczeniach wyrazów i o częściach mowy, a także opis syntaktyczny użycia form gramatycznych wyrazów nie należały do zakresu składni w ujęciu Klemensiewicza (1937, 1963). Składnia tradycyjna opisywała części zdania i związki między nimi, odwołując się do części mowy, ich form i funkcji. Podział wyrazów na części mowy traktowano jako dany, niezależnie od przyjmowanych kryteriów podziału.

Składnia tradycyjna jest kierunkiem badawczym (może lepiej: grupą kierunków) dominującym w językoznawstwie polskim XIX i pierwszej połowy XX wieku, istnieje również współcześnie. Na podstawie kryterium chronologicznego nie da się przeciwstawić tego kierunku innym, rozwijającym się głównie w drugiej połowie XX wieku i w pierwszych dekadach XXI wieku. Niemal równolegle ukazywały się istotne metodologicznie publikacje składni tradycyjnej i strukturalnej (por. np. Klemensiewicz (1937, 1948), Kuryłowicz (1936/1979, 1948/1971)).

Czołowym reprezentantem składni tradycyjnej był Zenon Klemensiewicz. W okresie powojennym rozszerzył on swoją oryginalną koncepcję składni opisowej z 1937 roku m.in. o typologię grup syntaktycznych i stosunek nawiązania (Klemensiewicz 1948, 1949). Opublikował dwie nowe syntezy składni, „Zarys składni polskiej” (1963) i „Studia syntaktyczne” w dwóch częściach (1967, 1969), druga synteza była najbardziej zbliżona do ujęcia strukturalistycznego (Lewicki 2001). Zasadnicza różnica między przedwojennym a powojennymi ujęciami składni polegała na odejściu Klemensiewicza od psychologizyjnej teorii znaczenia Kazimierza Twardowskiego, która była źródłem sposobu rozumienia podstawowych pojęć składniowych, *wypowiedzenia* i *składnika wypowiedzenia* (Zaron 2002; Grochowski 2011).

Kierunek badawczy wytyczony przez Klemensiewicza znalazł swój wyraz w dorobku składniowym jego uczennic, m.in. Krystyny Pisarkowej (1965, 1969, 1975, 1984, 1994), Jadwigi Twardzikowej (1975) i Anny Kałkowskiej (1982). O dorobku Pisarkowej będzie mowa niżej.

Odmienny od Klemensiewicza, również autorski opis składni tradycyjnej zaproponował Stanisław Jodłowski (1971, 1973, 1976). W jego koncepcji podstawą funkcji składniowych wyrazów jest ich przynależność do części mowy, a z kolei podział na części mowy jest oparty na kryteriach mieszanych, łączących kategorie epistemologiczne, denotacyjne i gramatyczne.

Przedmiotem składni w tym ujęciu jest opis składników wypowiedzenia pojedynczego oraz wypowiedzeń składowych wypowiedzenia złożonego i relacji między nimi. Uczony wiele miejsca w swoich publikacjach poświęcił tzw. pomocniczym częściom mowy, badał czasowniki niefleksyjne (1970), jest autorem teorii zaimka (1973).

Do pokolenia językoznawców urodzonych w końcu XIX wieku lub w pierwszej dekadzie XX wieku, których początek drogi twórczej przypadł na ostatnie lata przedwojenne lub bezpośrednio po wojnie, należeli: Witold Doroszewski, Halina Koneczna, Anatol Mirowicz, Jan Tokarski i Stanisław Urbańczyk. Doroszewski (1952) jako gramatyk najbardziej znany był ze swojej logiczno-syntaktycznej koncepcji interpretacji formacji słowotwórczych (nawiązującej do teorii dwuczłonowości Jana Rozwadowskiego), w myśl której relacje między składnikami struktury wyrazu (tematem a formantem) wyjaśniane były w terminach części zdania. Koneczna zajmowała się składnią języka mówionego i składnią historyczną; w serii artykułów na łamach „Poradnika Językowego” (1956/1957) przedstawiła całościowy opis składni „Pamiętników” Paska. Badała funkcje sekundarne przymiotników i przysłówków, zaimków wskazujących i osobowych. Mirowicz (1948a, 1948b, 1949, 1956) był autorem monografii o grupach syntaktycznych z przydawką oraz licznych prac dotyczących partykułów, modalności i struktury tematyczno-rematycznej. Zasługi Tokarskiego (1951, 1971, 1973, 1993) dotyczą gramatyki formalnej, zwłaszcza fleksji czasownika i rzeczownika, metodyki nauczania gramatyki, leksykologii i leksykografii, a także lingwistyki kwantytatywnej. Urbańczyk (1939) w okresie przedwojennym badał staropolskie zaimki względne, a jedną ze swoich pierwszych monografii poświęcił funkcjom składniowym wyrazu „co”. W paru artykułach powojennych badał afiksalne wykładniki stopniowania. W jego bogatym dorobku dominują prace poświęcone historii języka polskiego, dialektologii i leksykografii.

Składni tradycyjnej przeciwstawia się metodologicznie składnia strukturalna, mająca swój rodowód w teoriach Louisa Hjelmsleva (Żabowska 2021) i Jerzego Kuryłowicza. W podziałach zdania na części i w opisie związków między nimi operuje pojęciem konotacji, a ściślej opozycją członów konotujących i konotowanych. W składni tradycyjnej nieznaną była zależność syntaktyczna ani semantyczna oparta na implikacji, nie odróżniano wypełniania otwartej pozycji od dodawania składnika niezależnego do struktury składniowo kompletnej.

Ewolucję paradygmatów w językoznawstwie ze szczególnym uwzględnieniem miejsca semantyki i pragmatyki w poszczególnych paradygmatach przedstawia monografia Piotra Stalmaszczyka (2021) (zob. też Bobrowski 1998b, 2009; Chalmers 1993; Grzegorzczkowska 2010; Kardela 2011; Kosek 2015; Lewicki 2001; Moroz 2015; Nowak 2015; Sujkowska-Sobisz 2015).

3.2. Składnia strukturalna (twórcy paradygmatu i ich uczniowie)

Twórcą paradygmatu i odpowiadającego mu ujęcia teorii składni w językoznawstwie polskim jest Jerzy Kuryłowicz (1948/1971, 1949/1979). W jednej z doniosłych prac opublikowanych bezpośrednio po wojnie sformułował w taki sposób różnicę między podstawowymi strukturami języka, grupą a zdaniem: człon podstawowy (konstytutywny) grupy jest jej członem określanym, a człon podstawowy (konstytutywny) zdania (orzeczenie) jest jego członem określającym. Wartość syntaktyczna grupy odpowiada jej członowi określanemu, a wartość syntaktyczna zdania jego orzeczeniu. Do relewantnych przesłanek tych konstatacji teoretycznych Kuryłowicza należały jego teoria prymarnych i sekundarnych funkcji kategorii

części mowy i form gramatycznych tworzących poszczególne kategorie, a także jego teoria izomorfizmu jako zasady strukturalnej systemu odnoszącej się do budowy jednostek różnych płaszczyzn, w tym wyrażenia i treści, np. sylaby i zdania (Kuryłowicz 1936/1979, 1949/1979). Uczony przyjmował, że każda część mowy pełni funkcję więcej niż jednej części zdania i że funkcje te są zhierarchizowane. Funkcja podstawowa, niczym niezdeterminowana, wynikająca ze znaczenia leksykalnego wyrazu, to jego funkcja prymarna, pozostałe funkcje form danej części mowy są ich funkcjami sekundarnymi. Np. funkcja orzeczenia jest prymarną funkcją czasownika, a funkcja przydawki, którą mogą pełnić również imiesłowy, jest funkcją sekundarną czasownika. Prymarną funkcją przymiotnika jest funkcja przydawki, sekundarną zaś funkcja orzecznika (Kuryłowicz 1936/1979).

Kontynuatorami myśli Kuryłowicza dotyczących podstaw teoretycznych gramatyki strukturalnej byli w drugiej połowie XX wieku: Tadeusz Milewski, Adam Heinz, Leon Zawadowski, Zbigniew Gołąb, Kazimierz Polański, Stanisław Karolak, Andrzej Bogusławski, Krystyna Pisarkowa, Renata Grzegorzczkowska, Jadwiga Puzynina, Zuzanna Topolińska, Anna Wierzbicka, Adam Weinsberg, Maria Brodowska-Honowska i inni.

Jednym z relewantnych narzędzi służących do budowania gramatyki stała się – obok operacji wskazywania i nazywania – konotacja (Milewski 1947, 1952/1971, 1965). Opierając się na konotacji, językoznawcy tworzyli opozycje głównych klas gramatycznych wyrazów (części mowy), kategorii przysługujących tym klasom (selektywnych i paradygmatycznych) oraz wartości tych kategorii (por. m.in. Heinz 1965, 1988; Gołąb 1958, 1967; Zawadowski 1966; zob. też Bogusławski 2014; Bednarczyk 2021).

Tadeusz Milewski (1965) na podstawie kryterium konotacji kategorialnej podzielił wyrazy nazywające na prymarne (rzeczowniki), sekundarne (przymiotniki i czasowniki) i tercjarnie (przysłówki). Rzeczowniki są konotowane przez wyrazy sekundarne. Przymiotniki i czasowniki przez nic nie są konotowane, przysłówki z kolei konotują czasowniki i przymiotniki. Funkcję analogiczną do wyrazów nazywających pełnią wyrazy wskazujące (zaimki) i szeregujące (liczebniki).

Leon Zawadowski (1952, 1953, 1959, 1966) jest twórcą teorii funkcjonalnego, referencyjnego językoznawstwa tekstowego, konotacyjnej teorii znaczenia (opartej na unilateralnym rozumieniu znaku), zaproponował koncepcję polisemii, teorie zdań względnych i rezultatywnych, usystematyzował autorsko aparat pojęciowy gramatyki strukturalnej.

Adam Heinz (1965, 1978), łacynista, indoeuropeista, historyk językoznawstwa, był autorem licznych studiów morfologiczno-składniowych dotyczących części mowy, ich funkcji i dystrybucji, a także kategorii przejściowych między częściami zdania i typami związków składniowych.

Jolanta Rokoszowa (1986, 1989, 1999), uczennica Heinza, zbadała kategorie gramatyczne strony (na tle antropocentryzmu w języku) i czasu (również na tle ogólnojęzykoznawczym i filozoficznym), rozważała także miejsce i rolę milczenia w komunikacji międzyludzkiej.

Adam Weinsberg (1973, 1983), filolog klasyczny, indoeuropeista, rumunista, twórca strukturalnego ujęcia autorskiego podręcznika językoznawstwa ogólnego, zbudował system przyimków przestrzennych w języku polskim, niemieckim i rumuńskim. Miał znaczący wpływ metodologiczny na prace swoich uczniów, Romualda Huszczy (1996), Barbary Klebanowskiej (1971, 1982), Jadwigi Linde-Usiekiewicz (2000).

Strukturalistyczny punkt widzenia przyjmowała w swoich badaniach Danuta Butler (1971, 1976, 1978, 1982), uczona uprawiająca składnię opisową i diachroniczną, a przede wszystkim normatywną. Zajmowała się również leksykologią i semantyką, badała relacje między jednostkami tworzącymi pola semantyczne, przedstawiła autorską typologię zmian znaczeniowych. W swoich dociekaniach koncentrowała uwagę na walencji, polisemii i homonimii oraz łączliwości jednostek leksykalnych.

Wyróżniona przez Kuryłowicza opozycja grupy syntaktycznej i zdania stała się punktem wyjścia badania obu typów struktur, w szczególności grupy nominalnej i czasownika.

Koncepcję opisu grupy nominalnej (w języku polskim, macedońskim i innych słowiańskich) zaproponowała Zuzanna Topolińska (1981, 1984), koncentrując uwagę na budowie grupy, na grupie jako syntagmie reprezentującej wyrażenia argumentowe i predykatywne, na kategoriach gramatycznych grupy, zwłaszcza na kwantyfikacji referencyjnej. Od Topolińskiej (1976, 1999) pochodzi kategoria wyznaczoneści i metody jej interpretacji. Uczona poświęciła liczne studia zaimkom, przysłówkom i przyimkom, rozwinęła też antropocentryczną teorię przypadku jako kategorii gramatycznej. Autorami monografii o grupach syntaktycznych są także Henryk Misz (1967), Kazimierz Feleszko (1980), Maria Frankowska (1982), Cezar Piernikarski (1990).

Kwantyfikacja referencyjna stanowiła przedmiot badań również Renaty Grzegorzycowej (1975, 1996, 2012, 2021), Stanisława Karolaka (1990), Violetty Koseskiej-Toszewej (1982). Grzegorzycowa jest autorką pierwszej polskiej syntaktyczno-semantycznej monografii przysłówków, licznych studiów dotyczących wyrażen funkcyjnych, wykładników modalności oraz zdań złożonych.

Krystyna Pisarkowa (1965), uczennica Klemensiewiczza, pozostająca również pod niemałym wpływem Kuryłowicza i Milewskiego, zaproponowała analizę niezdaniotwórczej determinacji predykatywnej. Z jednej strony przyjęła za Klemensiewiczem istnienie związku głównego ze wszystkimi tego konsekwencjami, takimi jak nadrzędność i syntaktyczna niezależność podmiotu oraz podrzędność orzeczenia względem podmiotu. Z drugiej strony zaaprobowwała tezy Kuryłowicza, że członem konstytutywnym zdania jest jego człon określający (orzeczenie), a członem konstytutywnym grupy jest jej człon określany. Zdecydowane przekroczenie granic składni tradycyjnej zademonstrowała Pisarkowa (1975) w pierwszej polskiej monografii poświęconej składni tekstów języka mówionego, pokazując, jak za pomocą metod lingwistyki strukturalnej wypracowuje się metody badania aktów i gatunków mowy.

Wielu językoznawców przedstawiało programy opisu syntaktycznego i/lub semantycznego czasowników, a także analizy wybranych klas semantycznych (por. Bellert, Saloni 1972; Bogusławski 1974; Chojak 2006; Danielewiczowa 2002, 2017; Dobaczewski 2002; Gołąb 1967; Grochowski 1980; Holvoet 1989; Jędrzejko 1987; Laskowski 1996, 1998, 1999; Piernikarski 1969, 1975; Polański 1980–1992; Puzynina 1969; Saloni 1976; Wojtasiewicz 1975; Zaron 1980).

Do dorobku polskiej i słowiańskiej składni strukturalnej należą również liczne prace Leszka Bednarczuka (1967, 1971, 2020), Elżbiety Janus (1981), Mariana Jurkowskiego (1976), Andrzeja Marii Lewickiego (2003), Doroty Szumskiej (2006), Henryka Wróbla (1975).

Wyniki badań składniowo-semantycznych prowadzonych w paradygmacie strukturalistycznym były jednym z najistotniejszych źródeł kształtującej się na przełomie lat 60. i 70. XX wieku nauki o tekście. Językoznawcy koncentrowali uwagę m.in. na strukturze

tematyczno-rematycznej wypowiedzenia i tekstu, na leksykalnych wykładnikach tej struktury, na modalności, na spójności tekstu, na opozycji tekstu i metatekstu oraz opisie semantycznym jednostek metatekstowych.

Anna Wierzbicka (1971) w nowatorskim artykule o metatekście jako pierwsza w Polsce przeciwstawiła jednostki poziomu przedmiotowego jednostkom poziomów meta i zaproponowała program badań nad zakresem pojęcia metatekstu, wyznaczając klasy jego wykładników (zawierających komponent 'mówię'). Do zbioru wyrażen metatekstowych uczona zaliczyła wówczas spójniki, partykuły, zaimki anaforyczne, rodzajniki i inne sygnały kompozycji i porządku logicznego wypowiedzi, a także czasownikowe wykładniki aktów mowy. Czołową kontynuatorką programu metodologicznego Wierzbickiej była Jadwiga Wajszczuk (1997, 2005), autorka dwóch monografii poświęconych metatekstowi. Uczona pokazała, że jednostki języka przedmiotowego służą do tworzenia związków składniowych w ścisłym sensie, opartych na zależności, a sposób funkcjonowania w wypowiedzeniu jednostek poziomu meta polega na kookurencji wyrażen. W pracach Wajszczuk eksponowana jest wielowarstwowość poziomów meta: operatory metapredykatywne, otwierające pozycje zdeterminowane semantycznie, przeciwstawione są operatorom metatekstowym (spójnikom i partykułom), które takiej determinacji nie podlegają. Otwierane przez nie pozycje są gramatycznie i semantycznie nienacechowane.

Rozwój teorii aktów mowy, teorii illokucji, a także teorii implikatur konwersacyjnych przyczynił się do rozwoju składni i semantyki aktów i gatunków mowy (por. np. Wierzbicka 1983, 1987; Post 2014).

3.3. Składnia formalna dystrybucyjna

Jest to kierunek składni strukturalnej. Wymaga osobnego omówienia z jednej strony ze względu na jego charakter asemantyczny, a z drugiej ze względu na jego intensywny rozwój, także współcześnie.

Na przełomie lat 50. i 60. XX wieku w środowisku toruńskim (Henryk Misz), a nieco później, od początku lat 70., w środowisku warszawskim (Zygmunt Saloni) zaczyna rozwijać się powierzchniowa składnia dystrybucyjna.

Do centrum zainteresowań Misza (1967, 1981), na którego rozwój naukowy silny wpływ miała praska szkoła strukturalna, a także polska tradycja badań syntaktycznych (zwłaszcza prace Klemensiewicza, Jodłowskiego i Mirowicza), należała problematyka szyku składników zdania pojedynczego, kryteriów klasyfikacji syntaktemów oraz zasad budowy i tworzenia grup syntaktycznych. Kontynuatorkami kierunku badań wytyczonego przez Misza były Maria Szuprzyczyńska (1980, 1996) i Krystyna Kallas (1980, 1993). Obie uczone mają swoich uczniów wśród badaczy składni (por. Gębka-Wolak 2000, 2011; Moroz 2002, 2010). Kwalifikacja Misza jako syntaktyka dystrybucyjnego jest dyskusyjna, jego analizy miały istotne konsekwencje semantyczne, wywarły wpływ na rozwój badań nad partykułami i nad strukturą tematyczno-rematyczną zdania (por. Grochowski 2011a).

Do centrum zainteresowań Saloniego (1976) w pierwszym okresie jego badań składniowych należał czasownik i jego otoczenie, związki syntaktyczne czasownika z innymi członami zdania, problematyka konotacji i akomodacji. Niemały wpływ na rozwój składni dystrybucyjnej w środowisku warszawskim miała rodzima tradycja, zwłaszcza krytyczna

analiza prac Klemensiewicza, Gołaba, Misza, badania z zakresu fleksji i składni Tokarskiego, a także prace amerykańskich transformacjonistów i generatywistów. W późniejszym okresie powiększyła się grupa badaczy składni dystrybucyjnej (Marek Świdziński, Włodzimierz Gruszczyński, Mirosław Bańko i inni). Wymiernym rezultatem ich pracy zespołowej był kilkakrotnie wydany podręcznik akademicki Z. Saloniego i M. Świdzińskiego, „Składnia współczesnego języka polskiego” (wyd. I, 1981), a nieco później „Słownik gramatyczny języka polskiego” (Saloni, Gruszczyński, Woliński, Wołosz 2007). Koncepcja składni dystrybucyjnej opierała się m.in. na w zasadzie fleksyjnej klasyfikacji leksemów i opisie ich kategorii fleksyjnych. Centralne miejsce w samej składni w ścisłym sensie zajmowała analiza składników bezpośrednich, problematyka związków konotacyjnych, akomodacyjnych, pozycji i schematów składniowych oraz transformacji (Świdziński 1992, 1996). Zależności składniowe badane były bez odwoływania się do znaczeń wyrażań. Por. krytyczne ujęcie schematów w pracy Magdaleny Danielewiczowej (2010).

3.4. Składnia ukształtowana pod wpływem generatywizmu

Gramatyka kategorialna Kazimierza Ajdukiewicza (1935/1985, 1960/1985, 1993) i semantyka logiczna Alfreda Tarskiego (1933/1995, 1936/1995), pochodzące głównie z lat 30. XX wieku, są dość powszechnie uważane za źródło metodologii językoznawstwa generatywnego (Fisiak 1975; Polański 1975).

Czołowym propagatorem metod transformacyjnych i generatywnych już w latach 60. i 70. XX wieku w językoznawstwie polonistycznym i slawistycznym był Kazimierz Polański. W kilkunastu artykułach pokazał możliwość adaptacji teorii struktur wyjściowych do opisu syntaktycznego zdań prostych i złożonych w języku polskim, a także górnołużyckim (Polański 1966, 1967ab). Z jego inicjatywy i pod jego redakcją został opublikowany pięciotomowy „Słownik syntaktyczno-generatywny czasowników polskich” (Polański 1980–1992). Abstrahując od oceny tego dzieła z perspektywy kilku dziesięcioleci, przyznać trzeba, że przedstawiono w nim schematy składniowe czasowników (uwzględniające podział członów przyczasownikowych na obligatoryjne i fakultatywne, a także informację o ich szyku), ogólną charakterystykę właściwości semantycznych składników nominalnych (ograniczenia selekcyjne) oraz informację o przechodniości czasownika.

W latach 90. XX wieku gramatykę opisową języka polskiego, opartą na rozszerzonym modelu standardowym teorii generatywno-transformacyjnej, zaproponował Ireneusz Bobrowski (1995b, 1998a, 2005). Jest to model transformacyjny przekształcający struktury wyjściowe izolowanych zdań prostych i złożonych na struktury powierzchniowe. Obejmuje on obok zbioru reguł przepisywania, reguł kategoryzacji i subkategoryzacji, leksykonu i komponentu transformacyjnego również komponent funkcjonalno-semantyczny, interpretujący składnię formalną. Ten ostatni nie różni się jednak zasadniczo od ujęć składni tradycyjnej (zob. ponadto Stalmaszczyk 2011ab, 2021; Willim 2010).

3.5. Składnia w kognitywizmie

Metodologia językoznawstwa kognitywnego ukształtowała się w Polsce w latach 80. XX wieku, najpierw w środowisku anglistów, pod wpływem lingwistyki i filozofii amerykańskiej, zwłaszcza wśród krytyków generatywizmu (por. np. Lakoff, Johnson 1988; Langacker 2011).

Jednym z głównych celów tego paradygmatu jest objaśnienie zdolności językowych człowieka i możliwości społecznych języka (Kardela 2006). Paradygmat ten, metodologicznie niejednolity, programowo nie ustala granic między nauką a potoczną wiedzą o świecie. Jako nieredukcjonistyczny, empiryczny model opisu, nie przyjmuje założeń o autonomiczności języka i językoznawstwa, odrzuca wszystkie ukształtowane w strukturalizmie opozycje (między kompetencją a performancją, synchronią a diachronią, semantyką a pragmatyką, gramatyką a leksykonem), a strukturę znaczeniową ujmuje jako otwartą (semantyka i gramatyka wzajemnie się warunkują). Kognitywizm akceptuje encyklopedyczne koncepcje znaczenia (język czerpie z wiedzy o świecie), przywiązuje szczególną wagę do funkcji metafory jako narzędzia poznania. Do najbardziej rozpowszechnionych w kognitywizmie teorii badań należą koncepcje językowego obrazu świata, teorie prototypów i zbiorów rozmytych, teorie schematów wyobraźniowych. Czołowymi reprezentantami kognitywizmu w językoznawstwie są: Jolanta Antas, Jerzy Bartmiński, Henryk Kardela, Tomasz Krzeszowski, Barbara Lewandowska-Tomaszczyk, Renata Przybylska, Aleksander Szwedek, Elżbieta Tabakowska, Ryszard Tokarski.

Gramatyka konstrukcji to grupa/rodzina koncepcji językoznawstwa kognitywnego, zaproponowanych m.in. przez Charlesa Fillmore'a (1988), Adele Goldberg (1995), Williama Croft'a (2007), stawiających sobie za cel „opis wszystkich konwencji językowych znanych użytkownikom danego języka i stosowanych w celach komunikacyjnych” (Szymańska 2013: 135). Konwencjami są konstrukcje, a więc zarówno wielowyrazowe jednostki językowo-tekstowe, jak i wzorce symboliczne, którymi dysponuje mówiący. I jedno, i drugie są połączeniami formy i znaczenia, służącymi mówiącemu do tworzenia konstruktów (fraz i wypowiedzeń). Konstrukcje stanowią kontinuum leksykalno-gramatyczne, nie tylko niepodzielne na leksykon i składnię, ale nawet neutralizujące opozycję systemu językowego i jego użycia.

Krytyczną ocenę metodologii gramatyki konstrukcji przedstawił Dobaczewski (2021).

→ AKTY MOWY, GRUPY SKŁADNIOWE, PARTYKUŁA, REFERENCJA (DESKRYPCJE I KWANTYFIKACJE), SPÓJNIK, STRUKTURA POLIPREDYKATYWNA, STRUKTURA PREDYKATOWO-ARGUMENTOWA, SZYK JEDNOSTEK JĘZYKA, ZALEŻNOŚCI SKŁADNIOWE
→ WITOLD DOROSZEWSKI, STANISŁAW JODŁOWSKI, STANISŁAW KAROLAK, ZENON KLEMENSIEWICZ, HALINA KONECZNA, ANATOL MIROWICZ, JAN TOKARSKI, STANISŁAW URBAŃCZYK

Literatura

- Ajdukiewicz, K. 1935/1985. „Die syntaktische Konnexität”. *Studia Philosophica* 1: 1–27; przedruk: „O spójności syntaktycznej”. W *Język i poznanie*, t. 1. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 222–242.
- Ajdukiewicz, K. 1960/1985. „Związki składniowe między członami zdań oznajmujących”. *Studia Filozoficzne* 6(21): 73–86; przedruk: *Język i poznanie*, t. 2. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 344–355.
- Ajdukiewicz, K. 1993. „Kategorie syntaktyczne i antynomie logiczne”. *Filozofia Nauki* 1(1): 163–184.
- Andrejewicz, U. 2001. *Polskie zaimki rzeczowne w ujęciu gramatycznym*. Białystok: Wydawnictwo UwB.

- Bałabaniak, D. 2013. *Polskie intensyfikatory leksykalne na tle wyrażen gradacyjnych*. Opole: Wydawnictwo UO.
- Bednarczuk, L. 1967. *Polskie spójniki parataktyczne*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Bednarczuk, L. 1971. *Indo-European parataxis*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe WSP.
- Bednarczuk, L. 2020. *Sporne problemy językoznawstwa porównawczego*. Kraków: Wydawnictwo Lexis.
- Bednarczuk, L. 2021. „Koncepcje składniowe naszych mistrzów”. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica* 16: 5–10.
- Bellert, I. 1972. *On the Logico-Semantic Structure of Utterances*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Bellert, I., i Z. Saloni. 1972. „O opisie semantycznym haseł czasownikowych”. W *Semantyka i słownik*, red. A. Wierzbicka. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 223–236.
- Bobrowski, I. 1995a. „Czy kognitywizm jest naukowy? O lingwistyce kognitywnej z punktu widzenia dwudziestowiecznych koncepcji nauki”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 51: 19–24.
- Bobrowski, I. 1995b. *Gramatyka opisowa języka polskiego. Zarys modelu generatywno-transformacyjnego. T. 1: Struktury wyjściowe*. Kielce: Wydawnictwo WSP.
- Bobrowski, I. 1998a. *Gramatyka opisowa języka polskiego. Zarys modelu generatywno-transformacyjnego. T. 2: Od struktur wyjściowych do tekstu*. Kielce: Wydawnictwo WSP.
- Bobrowski, I. 1998b. *Zaproszenie do językoznawstwa*. Kraków: IJP PAN.
- Bobrowski, I. 2005. *Składniowy model polszczyzny*. Kraków: Wydawnictwo Lexis.
- Bobrowski, I. 2009. „O dwóch kognitywizmach”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 65: 57–65.
- Bogacki, K., i S. Karolak. 1992. „Założenia gramatyki o podstawach semantycznych”. W *Podstawy metodologiczne semantyki współczesnej. Język a Kultura* 8, red. I. Nowakowska-Kempna. Wrocław: Wiedza o Kulturze, 157–187.
- Bogusławski, A. 1966. *Semantyczne pojęcie liczebnika i jego morfologia w języku rosyjskim*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Bogusławski, A. 1974. „Preliminaries for semantic-syntactic description of basic predicative expressions with special reference to Polish verbs”. W *O predykcji. Materiały Konferencji Pracowni Budowy Gramatycznej Współczesnego Języka Polskiego IBL PAN. Zawoja 14–16 XII 1972*, red. R. Laskowski, i A. Orzechowska. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich–PAN, 39–57.
- Bogusławski, A. 1976. „O zasadach rejestracji jednostek języka”. *Poradnik Językowy* 8: 356–364.
- Bogusławski, A. 1977. *Problems of the Thematic-Rhematic Structure of Sentences*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Bogusławski, A. 1978. „Towards an operational grammar”. *Studia Semiotyczne* 8: 29–90.
- Bogusławski, A. 1988. *Język w słowniku. Desiderata semantyczne do wielkiego słownika polszczyzny*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Bogusławski, A. 1989. „Preliminaria gramatyki operacyjnej”. tłum. R. Gozdawa-Gołębiowski. *Polo-nica* 13: 163–223.
- Bogusławski, A. 1993. „O proporcjonalności w języku i jej warunkach”. W *Językoznawstwo synchroniczne i diachroniczne. Tom poświęcony pamięci Adama Weinsberga*, red. J. Sambor, J. Linde-Usiekniewicz, i R. Huszcza. Warszawa: Wydawnictwo UW, 59–76.
- Bogusławski, A. 1994. „O niektórych operacjach asemantycznych w języku polskim”. W *En slavist i humanismens tegn. Festskrift til Kristine Heltberg*, red. P. Jacobsen, J.S. Jensen, i R. Klukowska. København: C.A. Reitzels Forlag, 8–15.

- Bogusławski, A. 1999. „Inherently thematic or rhematic units of language”. W *Travaux du Cercle Linguistique de Prague 3*, red. E. Hajičová, T. Hoskovec, O. Leška, i in. Amsterdam: Benjamins, 211–224.
- Bogusławski, A. 2001. „Szyk uzupełnień w polskich frazach imiennych”. W *Nie bez znaczenia... Prace ofiarowane Profesorowi Zygmuntowi Saloniemu z okazji jubileuszu 15 000 dni pracy naukowej*, red. W. Gruszczyński, i in. Białystok: Wydawnictwo UwB, 79–86.
- Bogusławski, A. 2007. *A Study in the Linguistics-Philosophy Interface*. Warszawa: Katedra Lingwistyki Formalnej UW–BEL Studio.
- Bogusławski, A. 2008. *Semantyka, pragmatyka. Leksykografa głos demarkacyjny*. Warszawa: Wydawnictwo TAKT.
- Bogusławski, A. 2009. *Mysli o gwiazdce i o regule*. Warszawa: BEL Studio.
- Bogusławski, A. 2014. „Leon Zawadowski. Szkic z perspektywy osobistej”. *Linguistica Copernicana 11*: 15–30.
- Bogusławski, A., i M. Danielewiczowa. 2005. *Verba polona abscondita. Sonda słownikowa III*. Warszawa: Elma Books.
- Bogusławski, A., i E. Drzazgowska. 2016. *Język w refleksji teoretycznej. Przekroje historyczne*. Warszawa: Katedra Lingwistyki Formalnej UW.
- Bogusławski, A., i J. Wawrzyńczyk. 1993. *Polszczyzna, jaką znamy. Nowa sonda słownikowa*. Warszawa: Katedra Lingwistyki Formalnej UW.
- Buttler, D. 1971. „Składnia”. W D. Buttler, H. Kurkowska, i H. Satkiewicz, *Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności gramatycznej*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 301–448.
- Buttler, D. 1976. *Innowacje składniowe współczesnej polszczyzny (Walencja wyrazów)*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Buttler, D. 1978. *Rozwój semantyczny wyrazów polskich*. Warszawa: Wydawnictwo UW.
- Buttler, D. 1982. „Zagadnienia poprawności leksykalno-semantycznej”. W D. Buttler, H. Kurkowska, i H. Satkiewicz, *Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności leksykalnej*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 44–228.
- Chalmers, A. 1993. *Czym jest to, co zwiemy nauką? Rozważania o naturze, statusie i metodach nauki*, tłum. A. Chmielewski. Wrocław: Siedmioróg.
- Chojak, J. 2006. *Semantyka i składnia czasowników oznaczających reakcje słowne*. Warszawa: Wydawnictwo UW.
- Chojak, J. 2009. *Zrozumieć «jak»*. *Studium semantyczno-składniowe*. Warszawa: BEL Studio.
- Croft, W. 2007. „Construction Grammar”. W *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*, red. D. Geeraerts, i H. Cuyckens. Oxford: Oxford University Press, 463–508.
- Danielewiczowa, M. 1996. *O znaczeniu zdań pytajnych w języku polskim. Charakterystyka struktury tematyczno-rematycznej wypowiedzeń interrogatywnych*. Warszawa: Wydawnictwo UW.
- Danielewiczowa, M. 2002. *Wiedza i niewiedza: studium polskich czasowników epistemicznych*. Warszawa: Katedra Lingwistyki Formalnej UW.
- Danielewiczowa, M. 2010. „Schematy składniowe – podstawowe kwestie metodologiczne”. *Poradnik Językowy 3*: 5–27.
- Danielewiczowa, M. 2012. *W głąb specjalizacji znaczeń. Przysłówkowe metapredykaty atestacyjne*. Warszawa: BEL Studio.
- Danielewiczowa, M. 2017. „Nazwy czynności i nazwy wytworów czynności w świetle motywujących je czasowników”. *Prace Filologiczne 70*: 143–157.

- Danielewiczowa, M. 2021. *Aspekt tematyczny w informacyjnej strukturze wypowiedzi. Rozszerzanie i integracja wiedzy*. Warszawa: Wydawnictwo UW.
- Derwojedowa, M. 2000. *Porządek linearny składników zdania elementarnego*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Dobaczewski, A. 1998. *Cechy składniowe i semantyczne polskich dopowiedzeń potwierdzających*. Warszawa: Katedra Lingwistyki Formalnej UW.
- Dobaczewski, A. 2002. *Zjawiska percepcji wzrokowej: studium semantyczne*. Warszawa: Katedra Lingwistyki Formalnej UW.
- Dobaczewski, A. 2013. „O współczesnej semantyce w ujęciu strukturalnym”. W *Metodologie językoznawstwa. Ewolucja języka. Ewolucja teorii językoznawczych*, red. P. Stalmaszczyk. Łódź: Wydawnictwo UŁ, 71–82.
- Dobaczewski, A. 2018. *Powtórzenie jako zjawisko tekstowe i systemowe. Repetycje, reduplikacje i quasi-tautologie w języku polskim*. Toruń: Wydawnictwo UMK.
- Dobaczewski, A. 2020. „Parataktemy vs asyntagmatyki, czyli różne oblicza kookurencji tekstowej”. *Język Polski* 100(3): 20–28.
- Dobaczewski, A. 2021. „Gramatyka operacyjna vs. gramatyka konstrukcji (na przykładzie quasi-tautologii i powtórzeń)”. *Linguistica Copernicana* 18: 163–178.
- Dobaczewski, A., P. Sobotka, i S. Żurowski. 2018. *Słownik reduplikacji i powtórzeń polskich. Od zlekalkalizowanych podwojeń do regularnych układów repetycyjnych*. Toruń: Wydawnictwo UMK.
- Doboszyńska-Markiewicz, K. 2013. *Operatory adnumeratywne w języku polskim. Dystrybucja i znaczenia*. Warszawa: Katedra Lingwistyki Formalnej UW.
- Doroszewski, W. 1952. *Podstawy gramatyki polskiej*, cz. 1. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Dróżdż-Łuszczczyk, K. 2006. *Studium konstrukcji elektywnych we współczesnej polszczyźnie*. Warszawa: Wydawnictwo UW.
- Dróżdż-Łuszczczyk, K. 2013. *Wobec bliźniego. Pojęcia «postawa», «tolerancja», «obojętność» w analizie semantycznej*. Warszawa: BEL Studio.
- Duraj-Nowosielska, I. 2007. *Robić coś i coś powodować. Opozycja agentywności i kauzatywności w języku polskim*. Warszawa: Wydział Polonistyki UW.
- Duraj-Nowosielska, I. 2012. „Nie przypadkiem o «niechący»”. *Szkic semantyczny*. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Duraj-Nowosielska, I. 2021. *«Chcąc – nie chcąc?» Intencjonalność działania w wyrażeniach języka polskiego. Wprowadzenie do tematyki. Klasa jednostek wartościujących*. Toruń: Wydawnictwo UMK.
- Feleszko, K. 1980. *Funkcje form kategorii liczby w polskiej grupie imiennej*. Warszawa: Wydawnictwo UW.
- Fillmore, C.J. 1988. „The mechanisms of Construction Grammar”. *Proceedings of the Annual Meetings of Berkeley Linguistics Society* 14: 35–55.
- Fisiak, J. 1975. *Wstęp do współczesnych teorii lingwistycznych*. Warszawa: WSiP.
- Frankowska, M. 1982. *Grupy imienne z determinatorem koniecznym w języku polskim*. Warszawa–Poznań–Toruń: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Frege, G. 1977. *Pisma semantyczne*, tłum. B. Wolniewicz. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Gębka-Wolak, M. 2000. *Związki linearne między składnikami grupy nominalnej we współczesnym języku polskim*. Toruń: Wydawnictwo UMK.

- Gębka-Wolak, M. 2011. *Pozycje składniowe frazy bezokolicznikowej we współczesnym zdaniu polskim*. Toruń: Wydawnictwo UMK.
- Goldberg, A.E. 1995. *Constructions. A Construction Grammar approach to argument structure*. Chicago: University of Chicago Press.
- Gołąb, Z. 1958. „Problem podmiotu”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 17: 19–66.
- Gołąb, Z. 1967. „Próba klasyfikacji syntaktycznej czasowników polskich (na zasadzie konotacji)”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 25: 3–43.
- Grochowski, M. 1980. *Pojęcie celu. Studia semantyczne*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Grochowski, M. 1984. „Składnia wyrażen polipredykatywnych: zarys problematyki”. W *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, red. Z. Topolińska. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 213–299.
- Grochowski, M. 1986. *Polskie partykuły. Składnia, semantyka, leksykografia*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Grochowski, M. 1993. *Konwencje semantyczne a definiowanie wyrażen językowych*. Warszawa: Zakład Semiotyki Logicznej UW.
- Grochowski, M. 1997. *Wyrażenia funkcyjne. Studium leksykograficzne*. Kraków: IJP PAN.
- Grochowski, M. 2010. „Składnia wyrażen polipredykatywnych» – z perspektywy trzydziestu lat”. W *Język polski – wczoraj, dziś, jutro...*, red. B. Czopek-Kopciuch, i P. Żmigrodzki. Kraków: Wydawnictwo Lexis, 74–81.
- Grochowski, M. 2011a. „Między składnią semantyczną a asemantyczną, czyli o wpływie Henryka Misza i Zygmunta Saloniego na poglądy składniowe Krystyny Kallas”. *Linguistica Copernicana* 1(5): 301–311.
- Grochowski, M. 2011b. „Zenona Klemensiewicza koncepcja składnika wypowiedzenia w świetle współczesnej składni semantycznej”. W *Zenon Klemensiewicz (1891–1969)*, red. J.M. Małecki. Kraków: PAU 47–58.
- Grochowski, M. 2012. „Główne kierunki badań syntaktycznych w Polsce w drugiej połowie XX wieku i na początku XXI wieku”. W *Językoznawstwo w Polsce. Kierunki badań i perspektywy rozwoju*, red. M. Grochowski. Warszawa: KJ PAN, 139–155.
- Grochowski, M. 2013. „Linearność z punktu widzenia gramatyki i leksykologii (w świetle badań nad jednostkami funkcyjnymi)”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 68: 35–48.
- Grochowski, M. 2017a. „Ewolucja metodologii składni polskiej. Refleksje po 30 latach od wydania GWJPS”. *Linguistica Copernicana* 14: 197–221.
- Grochowski, M. 2017b. „Koncepcja składni trójpoziomowej w teorii języka Stanisława Karolaka”. W *MY z NICH. Spuścizna językoznawców Uniwersytetu Warszawskiego*, red. Z. Zaron, i Z. Greń. Warszawa: Wydział Polonistyki UW–BEL Studio, 95–107.
- Grochowski, M. 2023. Konstatacje przełomowe metodologicznie w językoznawstwie polskim drugiej połowy XX wieku i ich konsekwencje. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 79: 53–62.
- Grochowski, M., A. Kisiel, i M. Żabowska. 2014. *Słownik gniazdowy partykuł polskich*. Kraków: PAU.
- Grzegorzczkowska, R. 1975. *Funkcje semantyczne i składniowe polskich przysłówków*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Grzegorzczkowska, R. 1999. *Wykłady z polskiej składni*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Grzegorzczkowska, R. 2010. *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Grzegorzczkova, R. 2012. *Świat widziany poprzez słowa. Szkice z semantyki leksykalnej*. Warszawa: Wydawnictwo UW.
- Grzegorzczkova, R. 2021. *Język w służbie myśli. Szkice z dziejów polskiego słownictwa*. Warszawa: Wydawnictwo UW.
- Heinz, A. 1965. *System przypadkowy języka polskiego*. Kraków: nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Heinz, A. 1978. *Dzieje językoznawstwa w zarysie*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Heinz, A. 1988. *Język i językoznawstwo. Wybór prac*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Heliasz, C. 2012. *Przystółkowe wykładniki ograniczania dostępu do wiedzy o działaniach*. Warszawa: Wydział Polonistyki UW.
- Hjelmslev, L. 1979. „Prolegomena do teorii języka”. W *Językoznawstwo strukturalne. Wybór tekstów*, red. H. Kurkowska, i A. Weinsberg. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 44–137.
- Holvoet, A. 1989. *Aspekt a modalność w języku polskim na tle ogólnosłowiańskim*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Huszcza, R. 1996. *Honoryfikatyność. Gramatyka. Pragmatyka. Typologia*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Janus, E. 1981. *Wykładniki intensywności cechy (na materiale polskim i rosyjskim)*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Jędrzejko, E. 1987. *Semantyka i składnia polskich czasowników deontycznych*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Jodłowski, S. 1970. „Polskie czasowniki niefleksyjne”. W *W służbie nauce i szkole. Księga pamiątkowa poświęcona prof. drowi Zenonowi Klemensiewiczowi*, red. W. Krencik, i in. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 193–200.
- Jodłowski, S. 1971. *Studia nad częściami mowy*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Jodłowski, S. 1973. *Ogólnojęzykoznawcza charakterystyka zaimka*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Jodłowski, S. 1976. *Podstawy polskiej składni*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Jurkowski, M. 1976. *Składnia i semantyka wyrażen gradacyjnych (w językach wschodniosłowiańskich)*. Katowice: Wydawnictwo UŚ.
- Kallas, K. 1980. *Grupy apozycyjne we współczesnym języku polskim*. Toruń: Wydawnictwo UMK.
- Kallas, K. 1993. *Składnia współczesnych polskich konstrukcji współrzędnych*. Toruń: Wydawnictwo UMK.
- Kałkowska, A. 1982. *Struktura składniowa listu*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Kardela, H. 2006. „Gramatyka kognitywna jako nieredukcjonistyczny model języka”. W *Metodologie językoznawstwa: podstawy teoretyczne*, red. P. Stalmaszczyk. Łódź: Wydawnictwo UŁ, 196–234.
- Kardela, H. 2012. „Ile jest strukturalizmu w kognitywizmie lub czy istnieją rewolucje naukowe w językoznawstwie?”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 67: 51–70.
- Karolak, S. 1972. *Zagadnienia składni ogólnej*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Karolak, S. 1974. „O programie składni wyrażen predykatywnych w gramatyce języka polskiego”. W *O predykcji*, red. A. Orzechowska, i R. Laskowski. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 7–23.
- Karolak, S. 1984. „Składnia wyrażen predykatywnych”. W *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, red. Z. Topolińska. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 11–211.
- Karolak, S. 1990. *Kwantyfikacja a determinacja w językach naturalnych*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

- Karolak, S. 2001. „Założenia gramatyki o podstawach semantycznych”. W S. Karolak, *Od semantyki do gramatyki. Wybór rozpraw*. Warszawa: SOW, 21–61.
- Karolak, S. 2002. *Podstawowe struktury składniowe języka polskiego*. Warszawa: SOW.
- Kiklewicz, A. 2004. *Podstawy składni funkcjonalnej*. Olsztyn: Wydawnictwo UWM.
- Kiklewicz, A., i M. Korytkowska (red.). 2010. *Podstawowe struktury zdaniowe współczesnych języków słowiańskich: białoruski, bułgarski, polski*. Olsztyn: Wydawnictwo UWM.
- Kisiel, A. 2012. *Polskie partykuły wyróżniające. Studium semantyczne*. Warszawa: IS PAN.
- Klebanowska, B. 1971. *Znaczenia lokatywne polskich przyimków właściwych*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Klebanowska, B. 1982. *Wyrażenia przyczynowe z rzeczownikami abstrakcyjnymi we współczesnej polszczyźnie*. Warszawa: Wydawnictwo UW.
- Klemensiewicz, Z. 1937. *Składnia opisowa współczesnej polszczyzny kulturalnej*. Kraków: PAU.
- Klemensiewicz, Z. 1948/1969. *Skupienia, czyli syntaktyczne grupy wyrazowe*. Kraków: Prace Komisji Językowej PAU: IV + 96; przedruk: Klemensiewicz, Z. 1969. *Ze studiów nad językiem i stylem*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 103–171.
- Klemensiewicz, Z. 1949. „O syntaktycznym stosunku nawiązania”. *Slavia* 19(1–2): 13–27.
- Klemensiewicz, Z. 1963. *Zarys składni polskiej*, wyd. 4. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Klemensiewicz, Z. 1967. *Studia syntaktyczne*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Klemensiewicz, Z. 1969. *Studia syntaktyczne*, cz. 2. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Korytkowska, M., i W. Małdziewa. 2002. *Od zdania złożonego do zdania pojedynczego. Nominalizacja argumentu propozycjonalnego w języku polskim i bułgarskim*. Toruń: Wydawnictwo UMK.
- Kosek, I. 2015. „Frazeologia i frazeografia polska w badaniach po 1989 roku”. *Język Polski* 95(1–2): 43–54.
- Koseska, V. 2006. *Gramatyka konfrontatywna bułgarsko-polska. Semantyczna kategoria czasu*. Warszawa: SOW.
- Koseska-Toszeva, V. 1982. *Semantyczne aspekty kategorii określoności / nieokreśloności (na materiale z języka bułgarskiego, polskiego i rosyjskiego)*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Koseska-Toszeva, V., M. Korytkowska, i R. Roszko. 2007. *Polsko-bułgarska gramatyka konfrontatywna*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Krasnowolski, A. 1909. *Systematyczna składnia języka polskiego*, wyd. 2. Warszawa: Wydawnictwo M. Arcta.
- Kubicka, E. 2015. *Przysłówki reprezentujące pojęcie GRANICY we współczesnym języku polskim*. Toruń: Wydawnictwo UMK.
- Kurkowska, H., i S. Skorupka. 1959. *Stylistyka polska. Zarys*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Kuryłowicz, J. 1936. „Dérivation lexicale et dérivation syntaxique. Contribution à la théorie des parties du discours”. *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris* 37: 79–92.
- Kuryłowicz, J. 1948. „Les structures fondamentales de la langue: groupe et proposition”. *Studia Philologica* 3: 203–209.
- Kuryłowicz, J. 1949. „La notion de l’isomorphisme”. *Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague* 5: 48–60.
- Kuryłowicz, J. 1971. „Podstawowe struktury języka: grupa i zdanie”. W *Problemy składni polskiej. Studia, dyskusje, polemiki z lat 1945–1970*, red. A.M. Lewicki. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 37–44.

- Kuryłowicz, J. 1979a. „Derywacja leksykalna a derywacja syntaktyczna. Przyczynek do teorii części mowy”, tłum. D. Kurkowska. W *Językoznawstwo strukturalne. Wybór tekstów*, red. H. Kurkowska, i A. Weinsberg. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 148–157.
- Kuryłowicz, J. 1979b. „Pojęcie izomorfizmu”, tłum. D. Kurkowska. W *Językoznawstwo strukturalne. Wybór tekstów*, red. H. Kurkowska, i A. Weinsberg. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 138–147.
- Lakoff, G., i M. Johnson. 1988. *Metafory w naszym życiu*, tłum. T.P. Krzeszowski. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Langacker, R.W. 2011. *Gramatyka kognitywna. Wprowadzenie*, tłum. E. Tabakowska, M. Buchta, i H. Kardela. Kraków: Universitas.
- Laskowski, R. 1996. „Aspekt a znaczenie czasowników (predykaty zmiany stanu)”. W *Studia z leksykologii i gramatyki języków słowiańskich*, red. H. Wróbel. Kraków: IJP PAN, 39–48.
- Laskowski, R. 1998. „Semantyka trybu rozkazującego”. *Polonica* 19: 5–29.
- Laskowski, R. 1999. „Czasowniki ruchu liniowego (czasowniki przemieszczania) w perspektywie konfrontatywnej”. W *Semantyka a konfrontacja językowa*, red. Z. Greń, i V. Koseska-Toszewa, t. 2. Warszawa: IS PAN, 49–58.
- Lewicki, A.M. 2001. „Językoznawstwo polskie w XX wieku”. W *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 619–656.
- Lewicki, A.M. 2003. *Studia z teorii frazeologii*. Łask: Leksem.
- Linde-Usiekniewicz, J. 2000. *Określenia wymiarów w języku polskim*. Warszawa: Wydział Polonistyki UW.
- Łoś, J. 1923. „Składnia”. W T. Benni, J. Łoś, K. Nitsch, J. Rozwadowski, i H. Ułaszyn, *Gramatyka języka polskiego*. Kraków: PAU, 287–408.
- Milewski, T. 1947. *Zarys językoznawstwa ogólnego. Cz. I: Teoria językoznawstwa*. Lublin–Kraków: Wydawnictwo Towarzystwa Ludoznawczego.
- Milewski, T. 1952. „Stanowisko składni w obrębie językoznawstwa”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 11: 74–92.
- Milewski, T. 1965. *Językoznawstwo*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Milewski, T. 1971. „Stanowisko składni w obrębie językoznawstwa”. W *Problemy składni polskiej. Studia, dyskusje, polemiki z lat 1945–1970*, red. A.M. Lewicki. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 17–36.
- Mirowicz, A. 1948a. *O grupach syntaktycznych z przydawką*. Toruń: TNT.
- Mirowicz, A. 1948b. „O partykułach, ich zakresie i funkcji”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 8: 134–148.
- Mirowicz, A. 1949. „O swoistej funkcji pozagramatycznej partykuł”. *Język Polski* 29(1): 30–34.
- Mirowicz, A. 1956. „Pojęcie modalności gramatycznej a kwestia partykuł”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 15: 81–92.
- Misz, H. 1966. „Jedna z zasad szyku wyrazów we współczesnym zdaniu polskim”. *Zeszyty Naukowe UMK. Filologia Polska* 6: 3–68.
- Misz, H. 1967. *Opis grup syntaktycznych dzisiejszej polszczyzny pisanej*. Bydgoszcz: BTN.
- Misz, H. 1981. *Studia nad składnią współczesnej polszczyzny pisanej*. Toruń: Wydawnictwo UMK.
- Moroz, A. 2002. *Strukturalna charakterystyka konstrukcji składniowych zawierających składnik zerowy*. Toruń: Wydawnictwo UMK.

- Moroz, A. 2010. *Parenteza ze składnikiem czasownikowym we współczesnym języku polskim*. Toruń: Wydawnictwo UMK.
- Moroz, A. 2015. „System i tekst – główne problemy gramatyczne ostatniego ćwierćwiecza (składnia, fleksja, fonologia)”. *Język Polski* 95(1–2): 3–12.
- Nowak, T. 2005. *Szkolny słownik wiedzy o języku*. Warszawa: Wydawnictwo Skrypt.
- Nowak, T. 2008. *Przymyki lokatywno-inkluzyjne we współczesnym języku polskim: «w głębi», «w obrębie», «w środku», «we wnętrzu»*. Katowice: Wydawnictwo UŚ.
- Nowak, T. 2013. *Od przestanki do konkluzji. Polskie czasowniki wnioskowania*. Katowice: Wydawnictwo UŚ.
- Nowak, T. 2015. „Przegląd badań z zakresu semantyki językoznawczej prowadzonych w Polsce po 1989 roku”. *Język Polski* 95(1–2): 13–30.
- Piernikarski, C. 1969. *Typy opozycji aspektowych czasownika polskiego na tle słowiańskim*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Piernikarski, C. 1975. *Czasowniki z prefiksem «po-» w języku polskim i czeskim na tle rodzajów akcji w językach słowiańskich*. Warszawa: Wydawnictwo UW.
- Piernikarski, C. 1990. *Struktura syntaktycznych grup homogenicznych (w zestawieniu z niektórymi typami grup heterogenicznych)*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Pisarkowa, K. 1965. *Predykatywność określeń w polskim zdaniu*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Pisarkowa, K. 1969. *Funkcje składniowe polskich zaimków odmiennych*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Pisarkowa, K. 1975. *Składnia rozmowy telefonicznej*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Pisarkowa, K. 1984. *Historia składni języka polskiego*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Pisarkowa, K. 1994. *Z pragmatycznej stylistyki, semantyki i historii języka. Wybór zagadnień*. Kraków: IJP PAN.
- Polański, E., i T. Nowak. 2011. *Najnowszy podręcznik gramatyki języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo Petrus.
- Polański, K. 1966. „Gramatyki generatywne a metoda transformacyjna”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 24: 109–122.
- Polański, K. 1967a. „Pojęcie struktur wyjściowych i ich rola w składni”. *Biuletyn Fonograficzny* 8: 95–104.
- Polański, K. 1967b. „Składnia zdania złożonego w języku górnołużyckim”. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Polański, K. 1975. „Językoznawstwo polskie w powojennym 30-leciu”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 33: 15–22.
- Polański, K. (red.). 1980–1992. *Słownik syntaktyczno-generatywny czasowników polskich*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Post, M. 2014. „Akty i gatunki mowy. Próba wielopłaszczyznowego zbliżenia”. W *Pragmatyka, retoryka, argumentacja. Obrazy języka i dyskursu w naukach humanistycznych*, red. P. Stalmaszczyk, i P. Cap. Kraków: Universitas, 197–226.
- Przybylska, R. 2002. *Polisemia przymyków polskich w świetle semantyki kognitywnej*. Kraków: Universitas.
- Puzynina, J. 1969. *Nazwy czynności we współczesnym języku polskim (słowotwórstwo, semantyka, składnia)*. Warszawa: Wydawnictwo UW.

- Reichenbach, H. 1967. „Elementy logiki formalnej”, tłum. J. Pelc. W *Logika i język. Studia z semiotyki logicznej*, red. J. Pelc. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1–222.
- Rittel, T. 1975. *Szyk członów w obrębie form czasu przeszłego i trybu przypuszczającego*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Rokoszowa, J. 1986. *Zum Anthropozentrismus in der Sprache. Ein Beitrag zur Untersuchung des Genus verbi*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Rokoszowa, J. 1989. *Czas a język. O asymetrii reguł językowych*. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Rokoszowa, J. 1999. *Język – czas – milczenie*. Kraków: Oddział PAN w Krakowie.
- Rosalska, P. 2022. *Razem, osobno czy w pojedynkę? Relacje między przysłówkami kolektywnymi a przysłówkami syngulatywnymi i dystrybutywnymi we współczesnym języku polskim*. Toruń: Wydawnictwo UMK.
- Saloni, Z. 1974. „O programie opisu składni czasowników polskich”. W *O predykcji*, red. A. Orzechowska, i R. Laskowski. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 59–81.
- Saloni, Z. 1976. *Cechy składniowe polskiego czasownika*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Saloni, Z., W. Gruszczyński, M. Woliński, i R. Wołosz. 2007. *Słownik gramatyczny języka polskiego. Podstawy teoretyczne. Instrukcja użytkowania*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Saloni, Z., i M. Świdziński. 1985. *Składnia współczesnego języka polskiego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Skubalanka, T. 1991. *Wprowadzenie do gramatyki stylistycznej języka polskiego*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Stalmaszczyk, P. 2011a. „Historyczne i metodologiczne uwarunkowania współczesnego generatywizmu”. *Linguistica Copernicana* 1(5): 13–30.
- Stalmaszczyk, P. 2011b. „Problemy metodologiczne współczesnego generatywizmu, czyli składnia generatywna uzupełniona o semantykę pojęciową”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 67: 31–51.
- Stalmaszczyk, P. 2021. *Szkice z metodologii językoznawstwa i filozofii języka*. Łódź: Wydawnictwo UŁ.
- Stępień, M. 2010. *Mówienie i prawda. O czasownikowych wykładnikach wiedzy niezwyfikowanej przez mówiącego*. Warszawa: Wydział Polonistyki UW.
- Stępień, M. 2014. *Wyrażenia parentetyczne w strukturze wypowiedzi – właściwości semantyczne, składniowe, prozodyczne*. Warszawa: BEL Studio.
- Strokowski, W. 2009. „Rozwój teorii (metodologii) składniowych a szkolne i uniwersyteckie nauczanie składni”. *LingVaria* 1(7): 235–250.
- Sujkowska-Sobisz, K. 2015. „Od lingwistyki tekstu do analizy dyskursu – polonistyczne badania nad tekstem w latach 1989–2014”. *Język Polski* 95(1–2): 106–113.
- Szober, S. 1957. *Gramatyka języka polskiego*, wyd. 4. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Szumaska, D. 1996. *Bez rematu*. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Szumaska, D. 2006. *Przymiotnik jako przyłączone wyrażenie predykatywne. Analiza formalizacji propozycjonalnych w warunkach predykcji niezdanotwórczej*. Kraków: Universitas.
- Szupryczyńska, M. 1980. *Opis składniowy polskiego przymiotnika*. Toruń: Wydawnictwo UMK.
- Szupryczyńska, M. 1996. *Pozycja składniowa frazy celownikowej w zdaniu polskim*. Toruń: Top Kurier.
- Szymańska, I. 2013. „Relacja między systemem językowym i jego realizacjami w gramatyce konstrukcji”. *Linguistica Copernicana* 2(10): 133–145.
- Śliwiński, W. 1982. „W poszukiwaniu metody opisu szyku wyrazów w grupach nominalnych dzisiejszej polszczyzny pisanej”. *Pamiętnik Literacki* 73(1–2): 145–166.

- Śliwiński, W. 2021. *W kręgu badań języka i stylu. Wybór prac*. Kraków: Wydział Polonistyki UJ.
- Świdziński, M. 1992. *Gramatyka formalna języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo UW.
- Świdziński, M. 1996. *Własności składniowe wypowiedników polskich*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Tarski, A. 1933. *Pojęcie prawdy w językach nauk dedukcyjnych*. Warszawa: TNW, 13–172.
- Tarski, A. 1936. „O pojęciu wynikania logicznego”. *Przegląd Filozoficzny* 39: 58–68.
- Tarski, A. 1995. *Pisma logiczno-filozoficzne. T. 1: Prawda*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 13–172; 186–202.
- Tokarski, J. 1951. *Czasowniki polskie: formy, typy, wyjątki, słowniki*. Warszawa: Wydawnictwo S. Arcta.
- Tokarski, J. 1971. *Słownictwo (teoria wyrazu)*. Warszawa: PZWS.
- Tokarski, J. 1973. *Fleksja polska*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Tokarski, J. 1993. *Schematyczny indeks a tergo polskich form wyrazowych*, oprac. i red. Z. Saloni. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Topolińska, Z. 1976. „Wyznaczoność (tj. charakterystyka referencyjna) grupy imiennej w tekście polskim. I. Uwagi ogólne; grupa imienna jako argument scharakteryzowany”. *Polonica* 2: 33–72.
- Topolińska, Z. 1981. *Remarks on the Slavic noun phrase*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Topolińska, Z. 1984. „Składnia grupy imiennej”. W *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 301–389.
- Topolińska, Z. 1999. *Język, człowiek, przestrzeń*. Warszawa: TNW.
- Topolińska, Z. 2008. *Z Polski do Macedonii. Studia językoznawcze. T. 1: Problemy predykcji*. Kraków: Wydawnictwo Lexis.
- Topolińska, Z. 2009. *Z Polski do Macedonii. Studia językoznawcze. T. 2: Problemy nominacji. Varia*. Kraków: Wydawnictwo Lexis.
- Topolińska, Z. 2010a. „O dwu hierarchiach porządkujących strukturę semantyczną zdania”. *Rocznik Slawistyczny* 59: 127–139.
- Topolińska, Z. 2010b. *W sprawie przypadku. Gawęda językoznawcza*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Topolińska, Z. 2014. „Relacja: predykat > argument – centralne ogniwo struktury tekstu”. *Rocznik Slawistyczny* 63: 145–155.
- Twardzikowa, J. 1975. *Zdania rozwijające w polskim systemie opozycji hipotaktycznych*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Urbańczyk, S. 1939. *Zdania rozpoczynane wyrazem «co» w języku polskim*, Kraków: PAU.
- Wajszczuk, J. 1997. *System znaczeń w obszarze spójników polskich. Wprowadzenie do opisu*. Warszawa: Katedra Lingwistyki Formalnej UW.
- Wajszczuk, J. 2005. *O metateksie*. Warszawa: Katedra Lingwistyki Formalnej UW.
- Wajszczuk, J. 2011. „Co właściwie spójniki łączą? Powrót do pytań zasadniczych”. *Prace Filologiczne* 60: 263–285.
- Weinsberg, A. 1973. *Przymyki przestrzenne w języku polskim, niemieckim i rumuńskim*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Weinsberg, A. 1983. *Językoznawstwo ogólne*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Wierzbicka, A. 1963. „Lingwistyczne narzędzia w stylistycznej analizie szyku wyrazów”. *Pamiętnik Literacki* 54(2): 511–533.
- Wierzbicka, A. 1964. „O metodach opisu szyku wyrazów”. *Język Polski* 44(1): 14–26.

- Wierzbicka, A. 1966. *System składniowo-stylistyczny prozy polskiego renesansu*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Wierzbicka, A. 1969. *Dociekania semantyczne*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Wierzbicka, A. 1971. „Metatekst w tekście”. W *O spójności tekstu*, red. M.R. Mayenowa. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 105–121.
- Wierzbicka, A. 1972. *Semantic Primitives*. Frankfurt am Main: Athenäum.
- Wierzbicka, A. 1975. „W poszukiwaniu tradycji: idee semantyczne Leibniza”. *Pamiętnik Literacki* 46(1): 109–126.
- Wierzbicka, A. 1983. „Genry mowy”. W *Tekst i zdanie. Zbiór studiów*, red. T. Dobrzyńska, i E. Janus. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 125–138.
- Wierzbicka, A. 1987. *English Speech Act Verbs. A Semantic Dictionary*. Sydney: Academic Press.
- Wierzbicka, A. 1989. „Semantic primitives – the expanding set”. *Quaderni di Semantica* 10(2): 309–332.
- Wierzbicka, A. 2006. *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne*, tłum. A. Głaz, K. Korzyk, i R. Tokarski. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Wierzbicka, A. 2017. *W co wierzą chrześcijanie? Opowieść o Bogu i o ludziach*. Kraków: Znak.
- Willim, E. 2010. „O sporach wokół formy i funkcji we współczesnym językoznawstwie. Formalizm kontra funkcjonalizm?”. *Linguistica Copernicana* 3: 81–127.
- Wojtasiewicz, O.A. 1975. „Sformalizowana semantyczna interpretacja czasowników”. *Studia Semiotyczne* 6: 43–94.
- Wołk, M. 2014. *Nonsens i zjawiska pokrewne. Studium semantyczne*. Olsztyn: Wydawnictwo UWM.
- Wójcicka, A. 2016. *Mówienie i dawanie do zrozumienia. Studium semantyczne czasowników komunikacji niebezpośredniej*. Warszawa: Katedra Lingwistyki Formalnej UW.
- Wróbel, H. 1975. *Składnia imiesłowów czynnych we współczesnej polszczyźnie*. Katowice: Wydawnictwo UŚ.
- Wróbel, H. 2001. *Gramatyka języka polskiego*. Kraków: Od Nowa.
- Zaron, Z. 1980. *Ze studiów nad składnią i semantyką czasownika. Polskie czasowniki z uzupełnieniem werbalnym oznaczające relację osobową z argumentem zdarzeniowym*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Zaron, Z. 2002. „Wypowiedzenie, zdanie, wypowiedź. Regulacje terminologiczne”. *Slavistički studii* 10: 151–168.
- Zaron, Z. 2009. *Problemy składni funkcjonalnej*. Warszawa: Wydział Polonistyki UW.
- Zawadowski, L. 1952. *Zagadnienia teorii zdań względnych*. Wrocław: WTN.
- Zawadowski, L. 1953. *On the syntactic function of the clauses of result*. Wrocław: WTN.
- Zawadowski, L. 1959. „La polysémie prétendue”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 18: 11–48.
- Zawadowski, L. 1966. *Lingwistyczna teoria języka*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Żabowska, M. 2021. „Z inspiracji Louisa Hjelmsleva w gramatyce semantycznej Stanisława Karolaka: relacje glossematyczne”. W *Tradycja i nowoczesność w badaniach języków słowiańskich*, red. J. Kulwicka-Kamińska, i A. Moroz. Toruń: Wydawnictwo UMK, 177–192.
- Żurowski, S. 2012. *Wyrażenia percepcji słuchowej w języku polskim. Analiza semantyczna*. Toruń: Wydawnictwo UMK.